УДК 580.747.1:581.3+58.075.1.05(930)(095)
DOI https://doi.org/10.32782/facs-2022-1-4

Мирослав ГРИНИШИН
Театральний режисер, Заслужений діяч мистецтв України, завідувач кафедри музично-сценічного мистецтва МЗВО «Київська Академія Мистецтв», проспект Героїв Сталінграда, 10, м. Київ, Україна, 02000

Бібліографічний опис статті: Гринишин, М. (2022). Нова парадигма сучасної віртуальної мистецької освіти. З власного досвіду. *Fine Art and Culture Studies*, 1, 28–34, doi: https://doi.org/10.32782/facs-2022-1-4

НОВА ПАРАДИГМА СУЧАСНОЇ ВІРТУАЛЬНОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ З ВЛАСНОГО ДОСВІДУ

Мета роботи *– дослідження сучасної людської освітньої еволюція, з її вічною проблемою – що таке учень? Чи є це просто біологічна істота, фізично обмежена шкірою та інтелектуально обмежена вмістом черепа? Досліджуючи тему автор прагнув враховувати особливості ментального стану сучасного молодого покоління, яке знаходиться у тотальній залежності від цифрових технологій. Наголосом є несподіваність очікування зустрічі людини(вчителя) та машини (учня) у точці отримання мистецьких знань.*

Методологія *полягає в трансцендентуванні сутності учня у сферу зв'язків з вчителями. Вивчення ролі тіла як інструмента досягнення навчальної цілі. Співставлення інструментарію живої людини-вчителя, котра знаходиться перед екраном монітора і екранного зображення учня, котрий позбавлений природнього інструментарію(слух, зір, дотик тощо). Знаходження еквіваленту передачі віртуальних мистецьких знань по той бік екрану, де приймачем є цифрове зображення учня. Винахід нового шляху повернення органічного інструментарію людського тіла та його компонентів.*

Наукова новизна *у пошуку першопричини відторгнення у людському організмі здатності природньої самоорганізації у час сучасної цифровізації та причини втягування людської свідомість, як джерела енергії, у позаекранне задзеркалля віртуального мистецького процесу. Нове прочитання первинних та аналітичних авторських джерел механізмів прищеплення первородного людського усвідомлення суті отримуваних знань, як трансформуючого еволюційного освітнього мосту до наступних поколінь. Використання власного педагогічного мистецького досвіду, як практичного інструментарію втілення пропонованої теми.*

Висновки: *Що саме породить перехід і тривале перебування людської свідомості там, де немає мови людського тіла, котре ідентифікує наш стан у життєвому просторі мистецькому та освітньому? Підсумковий результат можливого синтезу первинного джерела людського інструментарію та інструментарію екранного образу віртуального учня є вражаючим. Чого очікувати якщо ми опинимось перед жахливим лицем машини-робота, яка диктуватиму власні алгоритми отримання віртуальних знань? Визначення якості людини, як суб'єкт отримання віртуальних нових знань в період дистанційного навчання.*

Ключові слова: *самоорганізація, цифровізація, віртуальна освіта, свідомість, мислення, людина-учень, позаекранне задзеркалля, тіло, інструментарій, мистецька освіта, методологія, життєвий простір, віртуальна реальність, цифрова пліснява.*

Myroslav HRYNYSHYN
Theater director, Honored Art Worker of Ukraine, Head of the Department of Music and Performing Arts, Kyiv Academy of Arts, Heroes of Stalingrad Avenue, 10, Kyiv, Ukraine, 02000

To cite this article: Hrynyshyn, M. (2022). Nova paradygma suchasnoi virtualnoi mystetzkoi osvity. [A new paradigm of modern virtual art education]. *Fine Art and Culture Studies*, 1, 28–34, doi: https://doi.org/10.32782/facs-2022-1-4

A NEW PARADIGM OF THE MODERN VIRTUAL ARTISTIC EDUCATION FROM OWN EXPERIENCE

The purpose of the work *– the study of modern human educational evolution, with its eternal problem – what is a student? Is it just a biological creature, physically limited by skin and intellectually limited by the contents of the skull? Researching the topic, the author sought to take into account the peculiarities of the mental state of the modern young generation, which is totally dependent on digital technology. The emphasis is on the unexpected expectation of a meeting between a person (teacher) and a machine (student) at the point of obtaining artistic knowledge.*

The methodology *is to transcend the essence of the student in the field of relations with teachers. Studying the role of the body as a tool to achieve the learning goal. Comparison of the tools of a living human teacher, which is in front of the monitor screen and the screen image of a student who is deprived of natural tools (hearing, sight, touch, etc.). Finding the equivalent of transferring virtual artistic knowledge to the other side of the screen, where the receiver is a digital image of the student. The invention of a new way to return the organic tools of the human body and its components.*

Scientific novelty *in finding the root cause of the rejection in the human body of the ability of natural self-organization in modern digitalization and the reasons for drawing human consciousness as a source of energy in the off-screen mirror of the virtual art process. A new reading of the primary and analytical author's sources of mechanisms for instilling the primordial human awareness of the essence of the acquired knowledge as a transformative evolutionary educational bridge to future generations. Using one's own pedagogical artistic experience as a practical tool for implementing the proposed topic.*

Conclusions: *What exactly will give rise to the transition and long stay of human consciousness where there is no language of the human body, which identifies our state in the living space of art and education? The final result of the possible synthesis of the primary source of human tools and the tools of the screen image of the virtual student is impressive. What to expect if we find ourselves in front of a horrible face of a robot machine that will dictate its own algorithms for obtaining virtual knowledge? Defining human quality as a subject of virtual new knowledge in the period of distance learning.*

Key words**:** *self-organization, digitalization, virtual education, consciousness, thinking, human learner, off-screen mirror, body, tools, art education, methodology, living space, virtual reality, digital mold.*

Актуальність проблеми. Неготовністю, котра застала зненацька людину освітнього процесу 20-х років 21 століття, до рухомого навчального мислення можна визначити наш теперішній педагогічний стан. Всі цифрові вигоди, що з набираючою швидкістю атакують людське буття раптом прийшли у якість активної протидії явищу вчитель-учень в часи пандемії коронавірусів. Тандем вчитель-учень раптом опинився у положенні багатоніжки, котру спитали як вона пересувається і дає раду з кожною своєю ногою поокремо. Делегування усіх своїх природніх первинних творчих функцій від людини до комп'ютера цілком очікувано принесло «ефект ампутації» готовності бути самодостатнім як передавачу знань – вчителю так і отримувачу знань – учневі. Як знайти причину відторгнення у людському організмі здатності природньої самоорганізації у пору дикої цифровізації? Чи не втягується людська свідомість, як джерело енергії, у позаекранне задзеркалля? Що породить перехід і тривале перебування людської свідомості там, де немає мови людського тіла, котре ідентифікує наш стан у просторі мистецькому та освітньому?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Образно такий перехід описав філософ Х. Ортега-і-Гассет. Уявимо собі, що ми дивимося в сад через шибку. Наші очі мають пристосуватися. Те, що ми хочемо бачити, це сад, туди і направимо фокус нашої уваги, наш погляд проникає крізь скло, не зупиняючись. Бачити і сад, і скло, вставлене у вікні, – два несумісні процеси: один виключає інший, і кожен вимагає різного пристосування зору, як людського інструменту. (Ортега-і-Гассет, 1991, pp. 505-506). Небезпекою тут є те, що двійником людини може стати досконала машина – автоматичний робот. Леруа-Гуран писав, що «подібний жах, тінь якого вже століттями переслідує людський розум, буде близький до реальності, якщо знайдуться люди, які регулюватимуть системи цих роботів» (Leroi-Gourhan, 1993, p. 248).

Мета дослідження. На початку 21 століття в освітніх науках відбувається формування нової парадигми, котру можна назвати «крутим поворотом до віртуальної освіти». При неточному розрахунку на повороті водія може знести з траси. Цим водієм є цілісність людина-учень. Характерне існування, для минулого розуміння, людини-учня як єдиного активного суб'єкта освітнього процесу починає піддаватися сумніву. По-новому розкривають місце людини-учня і в сучасному мистецькому освітньому процесі. Людина-учень виступає вже не тільки як сконцентрована думка, але як втілена тілесна істота. Тілесність людини перестає розглядатися лише як природна складова соціально-освітніх взаємодій, бо вона вміщує значно більше інструментів навколишніх взаємовпливів. Безсумнівно, при всіх своїх звершеннях людина-учень продовжує залишатися фізіологічною істотою. Тіло – це спосіб, яким природа стає людиною-учнем. Але для розкриття такого становлення недостатньо дуалістичних методів, що протиставляють суб'єкт і об'єкт, матеріальне і віртуальне, раціональне та ірраціональне, містичне і буденне. Тут вимагається інша методологія або нова парадигма сучасної віртуальної мистецької освіти, котра перегляне взаємовідносини між образом, як результатом знань, зображенням, як формою учня та тілом передекранної людини-вчителя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідно в цілісності розглядати образ (знання), медіа (зображення учня на екрані) та тіло людини-вчителя. Ця тріада розташовується не в лінію, а швидше по колу, і будь-який компонент з неї може зайняти місце між двома іншими. Тут тіло людини є посередником між медіа (зображення) та образом. Так само як зображення є посередником відношення тіла та образу. Образ (знання) не міститься у зображенні, не міститься він і в тілі людини (наприклад, в нервовій системі або речовині мозку), він «міститься» в рухах і жестах посередників, що вибудовуються між тілом людини і зображенням учня на екрані.

Багато нових освітніх ідеї передбачають стан «повороту до віртуальної освіти», розвиток нових методологій, які розкривають зв'язок еволюції людини і техніки, зв'язок мозку і мови, прискорення появи етапів формування нового освітнього організму, народження образної графіки і словесного символізму, що ведуть до появи нового учня віртуальної мистецької освіти. Поступово зникає домінанта вчителя як носія знань і створюється щось цілком інше під взаємовпливами інструментів людського тіла вчителя та екранного зображення учня, як поява цілісного творчого результату (знань) людини та машини.

За А. Леруа-Гурану, сенс жесту полягає в тому, яку роботу він здійснює, безвідносно до значень, що є у сторін спілкування, без необхідності в символічному коді або адресаті, котрий «зчитував» би жест як знак. Сучасна цифрова техніка не обмежується роллю зовнішнього розширення учня, вона вкорінена в рухах і жестах людей: вчитель-учень. Жест розуміється не як вид мови, а як частина будь-якої мови, як основа будь-якого творчого письма. Жести дають початок зв'язаним видам письма – коли видима мова зображення учня співвідноситься з чутною мовою мовлення вчителя. У даному контексті формування нової освітньої парадигми «повороту до віртуальності» саме видима мова зображень учня на екранах цифрових моніторів повинна синхронізуватися з чутною мовою мовлення вчителя. Небезпекою, котра приховано переслідує цей процес синхронізації є ризик цілком втратити інтерес до пізнання в учня. У такому разі відбудеться розрив традиції по формулі передачі знань «від вчителя до учня» і почнеться незворотній процес до самоосвіти учня, котрий призведе до радикальної перебудови формули отримування знань. Формули у якій домінантним у тандемі вчитель-учень стане учень, як медіа зображення, тобто машина-робот.

Формується поява іншої мови передачі чи отримання знань, де за Леруа-Гураном: «Дві мови, що відштовхуються від одного джерела, існують на двох полюсах діючого поля – мова чутна, котра пов'язана з розвитком звуко-координованої сфери, і мова видима, котра, у свою чергу, пов'язана з розвитком координованої жестами сфери – жести тут переводяться в графічні символи» (Leroi-Gourhan, 1993, p. 195).

У центрі цих роздумів є людська освітня еволюція, з її вічною проблемою – що таке учень? Чи є це просто біологічна істота, фізично обмежена шкірою та інтелектуально обмежена вмістом черепа? Чи сутність учня полягає в трансцендентуванні у сферу зв'язків з вчителями, опосередковану мовою або у сферу нашої технічної залученості в матеріальне оточення, опосередковану цифровими інструментами та віртуальним простором?

Ми повинні відмовитися від постулату що мистецькі науки можуть отримати місце під сонцем, тільки за умови, що будуть залишатися відокремленими одна від іншої. Адже коли те, що ви досліджуєте, проходить через три різні мистецькі області (наприклад театр, спів та малярство), то вас вже більше не розуміють. Слід переглянути інтелектуальні звички протиставлення освітньої культури матеріальної і нематеріальної (зазвичай, що іменується «духовна») і змиритися з єдиним інтегральним способом передачі-отримання сучасних мистецьких знань. Необхідним тут є акцентування матеріальності «нематеріальної» культури, розкривати її як артефакти загалом.

Згідно теорії М. Маклюена, є речі, "hardware", такі як кулі та крючки, вилки та ложки, залізні дороги, космічні кораблі, радіоприймачі, комп'ютери та є речі невловимі, “software”, такі як теорії та закони в науці, філософські системи, форми і стилі живопису, поезії, музики тощо. «Всі ці перераховування є артефактами, всі вони однаково людські та однаково піддаються аналізу» (McLuhan, 1988]. Людей мистецтва може налякати пропозиція розглядати витвір мистецтва як артефакт, але тут немає спроб при-

низити мистецтво. Навпаки, у цьому підході мистецтво виграє: ми можемо краще зрозуміти його дієвість. Артефакти утворюють середовище в якому формується людська тілесність. Ідея «тіла» тут може брати участь у різних дискурсах. Техніки тіла, жести – це різні способи, якими люди використовують своє тіло. Тіло це метафора людської частковості, але чуємо раптом звідкісь, що «це всього лише тіло, а де душа, де дух?». Тіло це метафора людської цілісності, бо є «тіло душі, є тіло духу, і є, нарешті, тіло тіла (плоть)». Чим швидше людина навчиться ідентифікувати тіло віртуальних знань, тим швидше вона розпізнає дієві механізми та інтрументи носіїв передачі цих знань.

На думку А. Леруа-Гурана, специфіка людського ставлення до світу полягає в тому, що люди можуть відокремлювати інструменти від свого тіла, тоді як інструменти тварин (а вони по-своєму досконалі) злиті з їхніми тілами (Leroi-Gourhan, 1993, p. 237). Виходячи з цієї думки процес віртуальної освіти без попередження позбавив вчителя педагогічного інструменту власного тіла. Того інструменти за допомогою якого відбувалась передача знань до учня з рук в руки. Моментально вчитель перетворився на «каліку з ампутованими кінцівками», але найцікавіше попереду.

Звільнення руки від функції руху призвело до виникнення двох важливих зв'язок. Перша з них – це пара «Рука – інструмент». Звільнення рота від функцій захоплення та утримання видобутку веде до актуалізації іншої пари "обличчя – мова". Моторні функції руки та особи виявляються вирішальними факторами у процесі становлення жесту, який пов'язаний з матеріальною дією, з одного боку, і з промовою, звуковим символом – з іншого боку.

Поворот до нової парадигми віртуальної освіти в сучасних мистецьких освітніх закладах пов'язаний з постановкою нових питань і визнанням ряду факторів. З чого складається спільність вчитель-учень? Складається вона з різних людей (разом з їх діяльністю та ідеями) чи варто включити сюди ще й предмети/об’єкти, які виникають в їх спільній освітній віртуальній діяльності? І що важливо: якщо предмети допускаються у віртуальну реальність, то як їх слід тлумачити – як символи віртуальних відносин (знаки) чи як речі, наділені самостійною активністю? Відповіді на ці важливі питання прискорять процес засвоєння головних навиків віртуального навчального процесу, створять умови постійного програмного оновлення внутрішніх людських джерел знань і перекомунікують систему взаємовідносин вчитель-учень з посередником-екраном (роботом).

Віднайдення та освоєння нових правил гри на сучасному віртуальному освітнього полі перенаправить інтуїтивний шлях людини до первинних джерел спілкування, яким був жест. Жест – це вид мови, це частина будь-якої мови. Наша мова опирається на жести артикуляції. У нас немає підстав протиставляти «мову слів» та «мову жестів». Жести опираються односторонній семіотичній концептуалізації, жест не знак, «жест є робота, що передує створенню знака (сенсу) під час комунікації» (Крістева, 2004, p. 116).

Поворот до віртуальної освіти пов'язаний з визнаням того, що предмети – це не просто знаки, і люди не є єдиними діячами в мистецько-освітньому процесі. Активність речей/об’єктів змушує до них прислухатися. Учні впорядковують об'єкти і самі виявляються ними ж впорядкованими. Ми підпорядковані речам, а не знанням про речі. Саме через них розкривається несхожість різних людей. Довіра між людськими несхожостями створить символічний місток передачі знань від вчителя до учня, як двох опонентів єдиного цілісного гравця на освітньому технічному віртуальному полі сьогодення.

Технічні пристрої, на думку Леруа-Гурана, це одночасно інструменти та жести, організовані у визначеному положенні. Такий синтаксис надає серіям дій як стабільність, так і гнучкість (Leroi-Gourhan, 1993, pp. 231-233). Під час передачі знань у режимі дистанційного навчання через екран монітору відбувається технічна транформація або швидше деформація матеріалу. Цей факт унеможливлює природність первинного імпульсу подачі матеріалу вчителем, бо утворюється прошарок непізнаного вакуума між двома сторонами навчального процесу. Визначити інструментарій для розкодування цього вакуума є безкінечною роботою, бо кожного разу коли вчитель та учень сідають по обидва боку екрану природа цього непізнаного вакуума змінюється за принципом щомиттєвої зміни людських свідомостей цілісного суб’єкта вчитель-учень.

Розуміння розвитку сучасної освітньої техніки в сторону повороту до віртуальної освіти, як зовнішнього розвитку людини-учня, ускладнюється. Основний принцип нової парадигми віртуальної освіти – опосередковування, використання проміжних ланок у ставленні до віртуального освітнього процесу переноситься в середину людини-учня, опосередкування пронизує всю освітню органіку від вчителя до учня. Ця перспектива спонукає нас представляти сучасну освітню техніку в якості цифрового освітнього феномена – передумови такої техніки були присутні біля витоків сучасної віртуальної освіти і розвивалися поступово з плином часу.

Перехід від класичної освітньої моделі до сучасної віртуальної пов'язаний з технічним звільненням від прямих зв'язків з організмом учня і прагне жити власним самодостатнім життям. Ця самодостатність видавлює з освітнього поля діяльності живу природню ініціативу педагога, як носія джерела знань. В результаті такого видавлення стається розкол освітнього поля на безкінечну кількість шматків зі своїми лідерами вчитель-учень. Цей процес схожий з дрібленням космічних планет у всесвіті. Результатом стає поява нових світів.

Цей процес супроводжується поділом праці, встановленням підгруп всередині біологічного виду людина-учень. Роздуми над цим опиралися на величезний перелік описаних практичних мистецьких перетворень через малярство, музику, спів, танець, акторство, які спочатку здійснюються силами самої людини-учня, потім силами сучасних цифрових пристроїв, а тепер інструментами віртуальної освіти. Винахід різних видів таких цифрових пристроїв слід розглядати не тільки як порив людського духу, але і як віртуально еволюційне явище, як мутацію зовнішнього соціокультурного матеріального організму, який продовжує фізіологічне тіло учня. Передбачити подальші наслідки розвитку таких мутаційних процесів неможливо, але вони триватимуть хочемо ми того чи ні.

Було б помилково думати, що спочатку завершується процес біологічної еволюції, а потім з'являється віртуальна техніка і чарівно довершує процес становлення учня. Техніка виявляється аж ніяк не зовнішньою силою, вона вбудована в процес становлення біологічного виду людини-учня. Більш того, опосередкування входять в процеси життя багато давніших форм, ніж вид людини-учня. Захоплюючу картину еволюції створює вчений – від риб до комп'ютерів і своїм масштабом вона не може не захоплювати людину-учня.

Бути людиною-учнем означає одночасно створювати відстань між собою і тим, що знаходиться за межами такої людини, і приречено намагатися подолати цю відстань за допомогою різних засобів сприйняття (зір, слух, дотик), тілесні дії і рухи, а також емоції та усвідомлення, що знаходяться в системах віри і прийняття рішень, пам'яті та оцінки речей/об’єктів.

Отже, у парадигмі сучасної віртуальної мистецької освіти інструменти (віртуальні пристрої) та тіла (вчитель-учень) глибоко вростають одне в одного, винаходять одне одного, штурмують одне одного, провокують на створення нових форм та якостей одне одного. Можливо, це й лежить в основі подолання дуалізму інтелекту та інстинкту, матеріального та нематеріального, речового та смислового, раціонального та ірраціонального, свідомого та несвідомого, духовного та мирського. Поступове стирання різниці між цими крайніми полюсами і призведе до формування нової парадигми сучасної мистецької віртуальної освіти та появи новітнього формату цілісності вчитель-учень. Відкидаючи архаїчну дихотомію інтелекту та інстинкту у поясненні педагогічної діяльності введемо поняття «технічної операції», керованої цифровими програмами, які генетично не передаються, але й не піддаються свідомому людському контролю. Ця «технічна операція» нероздільно пов’язана з людською пам’яттю, де мистецькі складові (театр, музика, танець, образотворче мистецтво) є нероздільними та інтегрованими у єдине ціле.

Леруа-Гуран розрізняє три види пам'яті, які програмують поведінку. Перший вид пам'яті – це генетична пам'ять, котра присутня у всіх живих істотах, вона формує автоматичні поведінкові акти, суміщені з нашою біологічною природою: харчування або сексуальна поведінка. Другий вид пам'яті – індивідуальна пам'ять, яка накопичує програми через досвід та навчання. Вона існує на певному рівні у ссавців, але кількісно та якісно вирізняється у людей. Ця пам'ять передається та зберігається через рухи та за допомогою мови. Цей рівень поведінки пов'язаний з послідовністю

дій, набутих через досвід та навчання, але які існують і в «напівавтоматичному» неусвідомленому людському режимі. Але є ще й третій тип пам'яті: етнічна чи соціальна пам'ять. Ця пам’ять передбачає поведінку, що опирається на техніку, де мова грає домінуючу роль чи за умови повторення послідовності операцій чи при створенні нових освітніх послідовностей. Знаряддя праці людини – це інструмент, котрий звільняє її від генетичного примусу, тоді як тварини генетично прив'язані до свого власного виду. Мова – це дієвий інструмент, який звільняє від живого досвіду. Досвід людини каналами пам'яті піддається трансформації у мову. Матерією збереження пам'яті є унікальність мови у тісному зв'язку з матеріальністю жесту. Тому було б логічніше, за Леруа-Гураном, співвідносити інстинкт не з інтелектом, а з мовою (Leroi-Gourhan 1993: 221).

Але ні інстинкт, ні інтелект неспроможні розглядатися як причини, керуючі поведінкою – вони наслідки. «Серед тисячі індивідів, котрі отримали музичну освіту тільки один може бути генетично придатним стати великим виконавцем, про якого можна сказати, що він чи вона грають за інстинктом, але серед тисячі музично обдарованих індивідів тільки один, можливо, отримав музичну освіту – інші ніколи не отримають шанс сформувати свою пам'ять музичним виконанням, та зв'язок між їх генетичною придатністю та вимогою зовнішнього оточення ніколи не буде встановленим» (Leroi-Gourhan 1993: 225).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Нерішучість та цинізм учня віртуальної освіти цифрового сьогодення є результатом невдалої домінуючої архаїчної педагогічної політики, котра стає повсякчас на ті самі граблі перефарбувавши їх заздалегідь. Поки ми не позбавимось страху повернути собі наші власні вроджені інструменти спілкування до тих пір ми не вийдемо з хибного кола нав’язування омертвілих педагогічних моделей і самотужки станемо жертвами машин-роботів віртуального освітнього процесу.

Наша боягузлива внутрішня дитина, яку ми не можемо змінити, живе у нашому мозку вічно. Але з нею можна побудувати іншу дитину, героїчну, сміливу та нестримно спраглу до пізнання нового. Тому спробуємо не зневіритись в сьогоденні заради таємничого майбутнього, що колись прийде і прийняти це припинивши стверджувати, що все ще попереду, у майбутньому.

Як нам вибратися з цифрової плісняви сьогодення, у якій ми наче у клітці. Ми змушені вважати, що світ розділився на протилежності, і що ми повинні брати участь в одній з них, виключаючи іншу. Чому б не повстати проти визначень цих протилежностей, які замикають нас у вежах з цифрових кісток? Як вибратися з цієї віртуальної плісняви, в якій ми опинилися? Робити нове – це антидот до страху закляклого повторення: робити те, чого ніколи не ми ще не робили, і чим важче, тим краще. Таким чином ми уникнемо впадання у спокусу цифрового освітнього віртуального дерева, яке хоче тримати нас прив'язаними до застарілих конструкцій неінтегрованої у цілісний комплексний процес пізнання мистецької освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Берджер Д. Блокнот Бенто: як зароджується імпульс щось намалювати? Москва : Ad Marginem, 2012. 168 с.
2. Берджер Д. Фотографія та її призначення. Москва : Ad Marginem, 2014.220 с.
3. Крістева Ю. Жест: практика чи комунікація? // Крістєва Ю. Вибрані праці: Руйнування поетики. Москва : РОССПЕН, 2004. С. 114-135.
4. Круткін В.Л. Матеріальність соціокультурного життя в антропології Андре Леруа-Гурана // Журнал соціології та соціальної антропології. 2015. Т. 18. № 4 (81). С. 187-199.
5. Ортега-і-Гассет Х. «Дегуманізація мистецтва» та інші роботи / Пров. з ісп. Москва : Райдуга, 1991. 638 с.
6. Парщіков А.М. Знімаю не я, знімає камеру. Б. д. <http://parshchikov.ru/nulevaya-stepen-morali/snimayu-ne-ya-snimaet-kamera>.
7. Damisch H. Five Notes for Phenomenology of Photographic Image // October. 1978, Summer. Vol. 5. P. 70-72.
8. Ingold T. Tools for the Hand, Language for the Face : An Appreciation of Leroi-Gourhan's Gesture and Speech // Studies in History and Philosophy of Biological and Biomedical Sciences. 1999. Vol. 30. No. 4. P. 411-453.
9. Laruelle F. The Concept of Nonphotography. New York : Sequence, 2011. 303 p.
10. Manovich L. Image Future. 2006. http://manovich.net/content/04-projects/048-image-future/45_article_2006.pdf.

11. McLuhan M., McLuhan E. Laws of Media : The New Science. Toronto ; Buffalo ; L.: University of Toronto Press, 1988. 252 p.

12. Miller D. Material Culture and Mass Consumption. Oxford : Blackwell, 1987. 240 p.

13.Miller D. Artefacts and Meaning of Things // Ingold T. (ed.). Companion Encyclopedia of Anthropology. L.; New York : Routledge, 1994. P. 396-420.

REFERENCES

1. Berger D. (2012) *Bloknot Bento: yak zarodguetsia impuls shchos namaluvaty. [Bento's notebook: how the impulse of something on draw?]* Moskow : Ad Marginem, [in Russian]

2. Berger D. (2014) *Fotografia ta ii pryznachennya. [Photography and its purpose]*. Moskow : Ad Marginem [in Russian]

3. Kristeva Y. (2004) Gest: praktyka chy komunikatsia. [Gesture: practice or communication?] *Kristeva Y. Selected works : The destruction of poetics.* (pp. 114-135) Moskow : ROSSPEN [in Russian]

4. Krutkin V. (2015) Materialnist sotsiokulturnogo guttia v antropologii Andre Lerua-Gurana. [The materiality of socio-cultural life in anthropological Andre Leroy-Guran] *Journal of Sociology and Social anthropology*. T. 18. № 4 (81). (pp. 187-199) [in Russian]

5. Ortega y Gasset X. (1991) *Degumanizatsia mystetstva ta inshi roboty. ["Dehumanization of Art" and other works]* Prov. with isp. Moskow : Raiduga, 638 s. [in Russian]

6. Parshchikov A. Zminau ne ia, znimaie kamera. [I'm not shooting, I'm shooting a camera]. B. d. Retrieved from http: // parshchikov.ru / nulevaya-degree-morale / snimayu-ne-ya-snimaet-kamera

7. Damisch H. (1978) *Five Notes for Phenomenology of Photographic Image*. October, Summer. (Vol. 5), (pp. 70-72)

8. Ingold T. (1999) *Tools for the Hand, Language for the Face : An Appreciation of Leroi-Gourhan's Gesture and Speech* // Studies in History and Philosophy of Biological and Biomedical Sciences. Vol. 30. No. 4. (pp. 411-453)

9. Laruelle F. (2011) *The Concept of Nonphotography*. New York : Sequence, (p. 303)

10. Manovich L. (2006) Image Future. Retrieved from http://manovich.net/content/04-projects/048-image-future/45_article_2006.pdf.

11. McLuhan M., McLuhan E. (1988) *Laws of Media : The New Science.* Toronto ; Buffalo ; L. : University of Toronto Press. (p. 252)

12. Miller D. (1987) *Material Culture and Mass Consumption*. Oxford : Blackwell, (p. 240)

13. Miller D. (1994) *Artefacts and Meaning of Things* // Ingold T. (ed.). Companion Encyclopedia of Anthropology. L.; New York : Routledge, (pp. 396-420)